

”Omituinen tauti Espanjasta.”

Suomalaisten sanomalehtien esittämä kuva maailmanlaajuisesta influenssapandemiasta
vuosina 1918–1920

Oulun yliopisto, Historiatieteet
Kandidaatin tutkielma
26.5.2021
Lotta Nikunen

Sisällysluettelo

JOHDANTO	3
1. MIKÄ OLI ESPANJANTAUTI?	5
2. SANOMALEHTIEN HIDAS HERÄÄMINEN – VUOSI 1918.....	7
2.1 OLIKO SUOMESSA OLLENKAAN ENSIMMÄISTÄ AALTOA?.....	8
2.2 TOINEN AALTO ”TÄYDELLISEN EPIDEEMINEN”	10
3. UUTISTEN MÄÄRÄ KASVOI VIIMEISISSÄ AALLOISSA.....	13
3.1 ”ENNENKUULUMATON RUUMIIDEN PALJOUS MALMIN HAUTAUSMAALLA.” – KEVÄT 1919.....	15
3.2 LAPPI YHDISTÄVÄNÄ TEKIJÄNÄ – TALVI 1920	18
LOPUKSI.....	20
LÄHDELUETTELO.....	22

Johdanto

Keväällä 1918 maailmalla levisi outo tauti maiden rajoista tai ensimmäisen maailmansodan rintamalinjoista välittämättä. Tämä tauti aiheutti kuolemia varsinkin nuorten aikuisten keskuudessa miltei seuraavan kahden vuoden ajan. Myös Suomi sai kokea osansa tuosta mystisestä taudista, jolle vakiintui nimeksi espanjantauti. Kun tauti tuli jäädäkseen Suomeen kesällä 1918, miten siihen suhtauduttiin?

Tarkastelen tutkimuksessani suomalaisten sanomalehtien tapaa esittää espanjantauti ja sen aiheuttamat tuhot vuosina 1918–1920 tutkimalla kahta suomalaista sanomalehteä; *Kalevaa* ja *Helsingin Sanomia*. Valitsin itselleni kaksi päivittäistä julkaisua, joilla saattaisi olla erilaiset näkökulmat, jo levikin ja lukijamäärien takia, tautiin. Valitsin *Helsingin Sanomat*, sillä oletin, että se pyrki jo tuolloin olemaan koko maan kattava uutislähde, kun taas *Kalevan* uutiset edustaisivat todennäköisesti enemmän paikallista näkökulmaa. Vaikka *Helsingin Sanomat* saattoi pyrkiä olemaan koko maan kattava sanomalehti, oli sen levikin keskus pääkaupunkiseudulla ja Helsingissä. *Kalevan* levikki ja samalla uutiskatsaus kattoi lähinnä Oulun kaupungin alueen, sekä Oulun läänin, vaikkakin läänin kaukaisimmat osat taisivat esiintyä hieman harvemmin uutisotsikoissa. Sanomalehtiartikkeleita hakiessani Kansallisarkiston sivuilta käytin hakusanoja *espanjantauti*, *influenssa* ja *espanjankuume*. Näillä, ja rajauksella juuri haluttuihin julkaisuihin ja vuosiin, hakutuloksia tuli lopulta 307. Itse artikkeleita oli hieman enemmän, sillä yhdellä sivulla saattoi parhaimmillaan olla kolmessa eri uutisessa joku edellä olevista hakutermeistä. Lukemalla jokaisen haussa korostuneen uutisen, tilastoimalla sen omaan kategoriaan ja silmämääräisesti selailemalla aukeaman muuten läpi sain hyvän kuvan espanjantaudin uutisoinnista. Hakutuloksista jäi pois monta kuolinilmoitusta, joissa kuoleman syyksi oli ilmoitettu keuhkokuume. Vaikka espanjantauti aiheuttikin jälkitautilta keuhkokuumetta, ei silti voida olettaa, että jokainen keuhkokuumeeseen kuollut olisi sairastanut myös espanjantaudin.

Tutkimuskysymyksiksi asetin; Millaiset roolit *Helsingin Sanomat* ja *Kaleva* ottivat espanjantautia koskevassa uutisoinnissa, ja erosivatko nämä roolit jotenkin toisistaan? Tarkastelussa oli myös se, eroaako näiden kahden uutislähteen espanjantautia käsittelevät uutiset määrällisesti. Jatkokysymyksiksi muodostuikin; Kuinka paljon julkaistiin faktatietoa, kuten tilastoja, ja kuinka paljon tunteita herättäviä uutisia, kuten tarinoita? Näillä kysymyksillä on tarkoitus saada kokonaisvaltainen kuva *Helsingin*

Sanomien ja *Kalevan* samoista ja eriävistä tavoista uutisoida espanjantaudista, sekä siitä, kuinka paljon uutisointia aiheen tiimoilta esiintyi.

Aiempaa tutkimusta aiheesta riittää maailmanlaajuisesti, mutta ei Suomen tilanteesta. Suomen espanjantautitilannetta on yleisellä tasolla tutkinut lähinnä Eila Linnanmäki sekä Jouko Vahtola. Tutkimuskirjallisuuden suhteen olenkin tukeutunut paljon Eila Linnanmäen kahteen julkaisuun; väitöskirjaan *Espanjantauti Suomessa – Influenssapandemia 1918–1920* (2005), sekä lääkirilehti *Duodecimissa* julkaistuun artikkeliin ”Historian influenssapandemiat” (2006). Nämä molemmat antavat hyvän taustoituksen niin espanjantaudille kuin influenssapandemioille yleisesti. Väitöskirjassa Linnanmäki käsittelee hieman sanomalehtien asemaa pandemian aikana. Näiden lisäksi Jouko Vahtola käsittelee artikkelissaan ”Espanjantauti Suomessa 1918–1920” (1994) myös sanomalehtien julkaisuja. Vahtolan artikkelissa esiintyy osittain ristiriitaista tietoa Linnanmäen julkaisujen kanssa. Ristiriidat johtuvat todennäköisesti siitä, että Vahtolan artikkeli on julkaistu 10 vuotta aikaisemmin, eikä samaa tietoa esimerkiksi espanjantaudin aiheuttaneen influenssaviruksen luonteesta ollut vielä saatavilla. Siksi tukeudun mieluummin Linnanmäen teoksiin.

Aiheen aikarajaus on taudin esiintymisen mukainen. Ensimmäisen aikarajauksen tein espanjantaudin aaltojen mukaan, alkaen kesäkuun lopusta 1918, ja päättyen maaliskuuhun 1920. Lopullinen tarkka rajaus syntyi luonnollisesti uutisten ajankohdista. Ensimmäinen uutinen espanjantautiin liittyen julkaistiin 8.6.1918 *Helsingin Sanomissa*, käsitellen Espanjan tilannetta. Viimeinen itse influenssa-aaltoihin liittyvä uutinen on julkaistu *Kalevassa* 12.4.1920. Tämän jälkeen espanjantauti nousi vielä vuoden loppuun mennessä esille muutamassa lehdessä lähinnä mainoskikkana. Maantieteellisenä rajauksena toimii Suomi, sillä molemmat sanomalehdet ovat suomalaisia, suomeksi julkaistuja ja lähinnä Suomen alueella jaettuja. Sanomalehdissä oli uutisointia myös ulkomaiden tilanteesta, mikä on otettu huomioon tutkimusta tehdessä.

Termistöltään *espanjantauti*, *influenssa*, ja *tauti* tarkoittavat tässä kaikki samaa asiaa, vuosina 1918–1920 esiintynyttä influenssapandemiaa, eli kansan suussa espanjantautia. Ensimmäiset kaksi termiä ovat olleet julkisessa käytössä espanjantaudin puhkeamishetkiltä lähtien ja tässä kirjoituksessa on myös käytetty lyhennystä *tauti*.

1. Mikä oli espanjantauti?

Kesällä 1918 myös Suomeen alkoi kantautumaan uutisia oudosta influenssaviruksesta, joka raivosi sillä hetkellä varsinkin Espanjassa. Tästä syystä influenssavirukselle annettiin nopeasti nimi ”espanjantauti”, vaikka tartuntatapauksia oli todettu jo pitkin saman vuoden kevättä ensimmäistä maailmansotaa käyvissä maissa. Sotasensuuri esti kuitenkin tiedon leviämisen ja vasta influenssan levitessä ensimmäisen maailmansodan ulkopuolisiin maihin alkoi tieto kantautumaan pidemmälle.¹ Todennäköisesti kyseinen influenssaepidemia on puhjennut ensimmäisen kerran maaliskuussa 1918 Yhdysvaltojen Keskilännessä armeijan harjoitusleirillä, josta tauti on kulkeutunut Eurooppaan ja sen sotaa käyviin maihin. Espanjantautia aiheuttaneen viruksen alkuperästä on erilaisia teorioita, mutta tämä teoria nousi suosituimmaksi käyttämäni tutkimuskirjallisuuden joukossa. Tauti levisi sotaa käyvissä maissa ensin sotajoukoissa ja sen jälkeen siviiliväestössä.² Suomessa ensimmäiset espanjantautitapaukset on kirjattu heinäkuun alkuviikoille vuonna 1918.³ Espanjantauti esiintyi lopulta Suomessa neljässä eri epidemia-aallossa. Ensimmäinen aalto ajoittui Suomessa vuoden 1918 heinä- ja elokuulle, toinen aalto saman vuoden syyskuusta marraskuuhun. Kolmas aalto alkoi Suomessa vuoden 1919 maaliskuussa ja päättyi toukokuussa. Viimeinen, eli neljäs aalto alkoi tammikuussa 1920 ja päättyi maaliskuussa.⁴ Aaltojen ulkopuolella esiintyi myös tautiryppäitä, esimerkiksi tammikuussa 1919 Kuusamossa.⁵ Kuitenkin nämä neljä aaltoa näkyivät kaikki omalla tavallaan *Helsingin Sanomien* ja *Kalevan* julkaisuissa.

Lievänä espanjantauti käyttäytyi niin kuin mikä tahansa muu influenssavirus. Yleisimmät oireet olivat havaittavissa hengitysteissä. Oireina oli usein kuume, yskä, pää- ja selkävivut, nenän tukkoisuus ja yleinen heikkous. Taudin pahentuessa mukaan tuli myös vatsakipua, oksentelua ja ripulia. Jälkitauteina esiintyi keuhkokuumetta, keuhkotulehdusta ja aivokalvontulehdusta, jotka johtivat usein kuolemaan.⁶ Tauti saattoi myös vaikeutua nykyisin tunnettuun ARDS:n eli äkilliseen hengitysvaikeusoireyhtymään. Nimensä mukaisesti hapen saanti vaikeutuu äkillisesti ja potilaan ihosta tulee sinertävän harmaa. Espanjantaudin aikaan tämä tiesi lähes poikkeuksetta kuolemaa.

¹ Linnanmäki, 2006b, 2023.

² Linnanmäki 2006b, 2026.

³ Vahtola 1994, 133.

⁴ Linnanmäki 2005, 65–67.

⁵ Vahtola, 1994, 135.

⁶ Linnanmäki 2006a, 78; Vahtola 1994, 134.

Vasta lähes sata vuotta myöhemmin espanjantaudin geenikartta paljastui ja se luetteloiitiin influenssan alatyypille H1N1.⁷ Espanjantaudin erikoisuutena oli se, kuinka paljon siihen menehtyi terveitä 20–30-vuotiaita nuoria. Yleensä influenssa esiintyy vaarallisessa muodossa vanhuksilla ja pitkäaikaissairailla, joiden immuniteetti on heikentynyt sairauden myötä. Syy siihen, miksi tauti aiheutti kuolemia varsinkin nuorten aikuisten keskuudessa, on edelleen epäselvä. 2000-luvun alussa espanjantauti kuitenkin herätettiin laboratorio-olosuhteissa henkiin, jolloin sen huomattiin olevan muihin influenssa viruksiin verrattuna 100 kertaa tappavampi.⁸ Espanjantautiin arvellaan menehtyneen 30–50 miljoonaa ihmistä, joskin varovaisemmissa arvoissa kuolleita on 21 miljoonaa ja suurimmissa arvioissa 100 miljoonaa.⁹ Suomen luvut vaihtelevat 20 000 ja 30 000 kuolleen välissä, näistä 30 000 kuollutta esiintyy usein uudemmissa tutkimuksissa.¹⁰ Silloisen Suomen 3,1 miljoonan väkilukuun suhteutettuna kuolleisuusprosentti on 0,96 %. Vaikka prosentteina kuolleisuus ei ollutkaan suurta, tartuntatapaukset olivat influenssalle tyypillisesti hyvin korkealla. Varmoja lukuja ei tulla koskaan saamaan, koska useimmissa maissa influenssa ei ollut kuolemien syiden luettelossa. Usein on myös saatettu kirjata kuolinsyyksi pelkästään espanjantaudin aiheuttama jälkitauti, kuten keuhkokuume, jolloin alkuperäinen sairauden aiheuttaja on jätetty pois. Myös taudin uhreja on turha tarkastella, sillä influenssa ei jätä merkkejä luihin.¹¹

⁷ Linnanmäki 2006b, 2024, 2026.

⁸ Linnanmäki 2006b, 2026.

⁹ Linnanmäki 2006b, 2027.

¹⁰ Linnanmäki 2006b, 2028.

¹¹ Kallioinen 2005, 78.

2. Sanomalehtien hidas herääminen – vuosi 1918

Ensimmäinen uutinen espanjantaudista julkaistiin *Helsingin Sanomissa* 8.6.1918 otsikolla ”Omituinen tauti Espanjasta”. Uutisessa kerrottiin Espanjan tilanteesta, kuinka ”omituinen tauti” levisi herkästi ja saattoi aiheuttaa vakaviakin oireita, mutta ei välttämättä johtanut kuolemaan. Todettiin, että tauti olisi verrattavissa suureen ruttoepidemiaan vuodelta 1889.¹² Tämä ”ruttoepidemia” oli viimeinen influenssapandemia ennen espanjantautia, joka sai kansan suussa ”ruton” lisäksi nimen ”ryssänkuume”. Ensimmäinen Suomea koskeva uutinen julkaistiin *Kalevassa* kuukautta myöhemmin, 9.7.1918, jossa yritettiin rauhoitella kansalaisia vertaamalla Suomen tilannetta Saksan tilanteeseen. Uutisen mukaan Saksassa oli paljon tartuntoja, mutta ei juuri kuolemantapauksia.¹³ Epidemian alussa Suomessa vähäteltiin tilanteen vakavuutta, ja haluttiin korostaa ulkomaiden tilannetta. Tämä teema toistui uutisissa läpi koko pandemian. Varsinkin *Helsingin Sanomat* julkaisi koko espanjantaudin ajan, tasaisin väliajoin, uutisia myös ulkomaiden tilanteesta. Paniikkia ei haluttu aiheuttaa, ja esimerkiksi espanjantaudin hoito-ohjeissa kerrottiin, että pahin asia, minkä voi itselleen tehdä, oli mennä paniikkiin.¹⁴ Vasta kolmannen ja neljännen aallon kohdalla tragediaan pohjautuvia uutisia alkoi ilmestymään enemmän lehtien sivuille. Tätä uutismuotoa *Kaleva* käytti *Helsingin Sanomia* enemmän. Vuoden 1918 uutisissa on havaittavissa selkeä ero sanomalehtien välillä. *Helsingin Sanomat* julkaisi uutisia lähinnä ulkomaiden, varsinkin Ruotsin, tilanteesta, kun taas *Kaleva* panosti enemmän Suomeen.¹⁵ Toisinaan *Kaleva* julkaisi samoja ulkomaan uutisia pari päivää *Helsingin Sanomia* myöhemmin.¹⁶

Espanjantaudin uutisoinnille muodostui nopeasti tautia vähättelevä kuva osittain siitä syystä, ettei tautia ymmärretty kunnolla. Taudin alkuvaiheessa *Helsingin Sanomien* ja *Kalevan* välillä on nähtävissä eroa jopa siinä, pidettiinkö espanjantautia edes influenssana. Yleisesti ensimmäisten aaltojen aikana uutisissa esiintyi usein termin espanjantauti edessä lyhenteet ”n.s.”, *niin sanottu*, tai ”n.k.”, *niin kutsuttu*. Vasta vuonna 1919, kolmannen aallon aikana, espanjantauti vakiintui nimeksi influenssapandemialle. Sama termin vakiintumisprosessi näkyi lehdistössä myös maailmalla. Esimerkiksi Yhdysvalloissa lehdistö käytti alkuun taudin nimen edessä sanoja ”so called”, koska ei

¹² *Helsingin Sanomat* (HS), 8.6.1918.

¹³ *Kaleva*, 9.7.1918.

¹⁴ Esimerkiksi HS 12.10.1918.

¹⁵ Esimerkiksi HS, 21.9.1918; *Kaleva*, 9.7.1918.

¹⁶ Esimerkiksi *Kaleva*, 6.8.1918, jolloin julkaistu kaksi Ruotsin tilannetta koskevaa uutista, jotka HS oli julkaissut jo edeltävinä päivinä.

oltu vielä varmoja termin paikkansapitävyydestä.¹⁷ Suomessa termi säilyi lopulta kansan suussa pitkälle 1920-luvulle, vaikka espanjantaudin aiheuttanut virusmuoto olikin jo kadonnut.¹⁸

2.1 Oliko Suomessa ollenkaan ensimmäistä aaltoa?

Suomessa oltiin sanomalehtien perusteella hyvin tietoisia maailman tilanteesta ja espanjantaudin leviämisestä ensimmäisen aallon aikaan. Kuitenkin oman tilanteen uutisointi jäi hyvin pienelle huomiolle, sillä ensimmäisen aallon aikana uutisointi oli lähinnä havaintoja taudin leviämisestä maailmalla. Otsikoihin pääsi esimerkiksi Norjan, Tanskan ja Saksan tilanteet.¹⁹ Erityisesti Suomen lehdistöä tuntui kiinnostavan Ruotsin tautitilanne.²⁰ Vasta toisen aallon alkaessa uutisissa keskityttiin enemmän myös kotimaan tilanteeseen, silti varsinkin Ruotsia unohtamatta.

Suomen tilanteesta uutisoitiin ensimmäisen aallon kohdalla vain pari kertaa. *Kaleva* uutisoi 9.7.1918 espanjantaudin olleen Suomessa ja sitä esiintyi ainakin Helsingissä, Tampereella ja Hämeenlinnassa.²¹ Mielenkiintoinen yksityiskohta uutisessa on se, että siinä kerrotaan espanjantaudin olevan tavallista influenssaa. Kuitenkin hieman myöhemmin niin *Helsingin Sanomien* kuin *Kalevan* uutisoinnista saa käsityksen, ettei oltu täysin varmoja siitä, oliko espanjantauti todella influenssaa. ”Influenssabasillin” luultiin löytyneen espanjantaudin alkamisen jälkeen, mutta pian selvisi, ettei löytynyt influenssabasilli ollutkaan alkuperäinen taudin aiheuttaja.²² Vuonna 1918 bakteerit olivat uusi löytö lääketieteessä, jonka takia monille tunnetuille sairauksille etsittiin omaa bakteeria. Vasta 1930-luvulla selvisi ja löytyi nykytieteessä tunnettu influenssavirus ja sen A-tyyppi.²³ Viruksen ollessa bakteeria pienempi, ei se näkynyt ajan mikroskoopeissa. Vastoinkäymiset influenssabasillin ja espanjantaudin hankalan diagnoosin kanssa loivat epäluottamusta lääkäreihin niin meillä, kuin maailmalla. Suomessa edes lääkärit eivät aina tienneet kuinka toimia ja mitkä olivat viralliset espanjantaudin hoito-ohjeet.²⁴ Varsinkin Suomessa tämä otti koville, sillä lääkäreitä oli vähän ja he olivat jo pitkään

¹⁷ Hume, 2000, 903.

¹⁸ Linnanmäki, 2005, 214.

¹⁹ HS 8.7.1918 (Saksa); HS 18.7.1918 (Norja); HS 8.8.1918 (Tanska).

²⁰ Esimerkiksi HS 15.7.1918; *Kaleva* 6.8.1918.

²¹ *Kaleva* 9.7.1918.

²² Linnanmäki, 2005, 33.

²³ Linnanmäki 2006b, 2024.

²⁴ Linnanmäki 2005, 213.

kokeneet, että heidän tulisi sivistää tavallista kansaa.²⁵ Kansaa oli kuitenkin hankala ”sivistää”, jos ei itselläkään ollut selkeitä ohjeita taudin hoitoon.

Toinen Suomea koskeva uutinen on julkaistu 25.7.1918 *Helsingin Sanomissa*, ja se on aineiston ensimmäinen kuolinilmoitus. Ilmoitus ei ollut mitenkään suuri tai itseään muulla tapaa kuuluttava, vaan osa pienten kuolinilmoitusten listaa. Listoissa mainittiin usein vain henkilön nimi, synnyin- ja kuolinpäivämäärät, sekä -paikat ja ketkä jäivät henkilöä kaipaamaan. Toisinaan mainittiin myös kuolinsyy, joka tässä tapauksessa oli espanjantauti ja sitä seurannut keuhkokuume.²⁶ Kuolinilmoituksia esiintyi espanjantaudin aikaan *Helsingin Sanomissa* ja *Kalevassa* kolmea erilaista. Muistelmat, jotka olivat pidempiä ja käsittelivät yleensä merkittävän henkilön elämää, nykyisin hyvin yleisesti käytetyt suorakulmion muotoiset laatikot, joihin saattoi liittää vaikka runon, sekä kuolleiden listat, joissa lueteltiin peräkkäin kuolleiden perustietoja.²⁷ Samalle henkilölle saatettiin ostaa paikka nimelistasta, sekä myöhemmin ”laatikkopalstalta”. Vaikka espanjantauti näkyi kuolinilmoituksissa, ei lehdissä käsitelty asiaa tarkemmin, eikä myöskään viitattu kuolintilastoja käsittelevissä uutisissa lehden kuolinilmoituksiin. Vaikka kuolemantapauksista uutisoitiin espanjantaudin seurauksena monella eri tavalla, uutismuodot pyrittiin pitämään erillään toisistaan. Vain harvoin uutisoitiin kauhutarinoita kuolleiden määristä, vaikka ne ovat jääneet selkeämpinä leimoina espanjantaudin historiaan. *Kaleva* otti kuolemantapausten uutisoinnissa jo alkuun *Helsingin Sanomista* eriävän linjan, ja kertoi esimerkiksi, että vaimo oli tehnyt itsemurhan, kun mies oli menehtynyt espanjantautiin.²⁸ *Helsingin Sanomat* taas julkaisi vain yllä lueteltuja kuolinilmoituksia kauhutarinoita kertomatta.

Vaikka sanomalehdet käsittelivät Suomen tilannetta hyvin vähän ensimmäisen aallon aikana, esimerkiksi piirilääkärien vuosikertomuksista voidaan sanoa, että espanjantautia esiintyi kuitenkin Suomessa²⁹. Monissa vuosikertomuksissa mainitaan, että tauti esiintyi ensin saksalaisissa ja suomalaisissa sotilaissa, joista se levisi edelleen muuhun väestöön.³⁰ Espanjantaudin ensimmäinen aalto kosketti paljolti sisällissodan vankileirejä, joista osasta raportoitiin suuriakin tartuntamääriä. Leirien huonot elinolot helpottivat kulkutautien, mukaan lukien espanjantaudin leviämistä.³¹ Syy

²⁵ Vuorinen 2006, 23.

²⁶ HS 25.7.1918.

²⁷ Esim. HS 12.4.1919 (nykyinen muoto, sekä lyhyet maininnat); *Kaleva* 31.5.1919 (muistokirjoitus).

²⁸ *Kaleva* 12.8.1918.

²⁹ Linnanmäki 2005, 65; Mäkelä 2007, 317–326.

³⁰ Mäkelä 2007, 316.

³¹ Mäkelä 2007, 340.

siihen, miksi ensimmäisestä aallosta uutisoitiin vähän, saattoi johtua siitä, että suuri osa tautitapauksista oli sisällissodan vankileireillä. Lääkintöhallitus saattoi nähdä asian lähinnä vankileirien ongelmana, joista lehdistö taas harvoin julkaisi yhtään mitään.

2.2 Toinen aalto ”täydellisen epideeminen”

Syyskuussa toisen aallon iskiessä espanjantaudista tuli virallisesti ongelma ja myös oman maan tilanne sai näkyvyyttä sanomalehdissä. Tauti oli käynyt läpi jo suurimman osan vankileirien sotavangeista, jolloin he todennäköisesti saivat immuniteetin tautiin, joten nyt oli muun väestön vuoro.³² Sairaalat täyttyivät potilaista, lehdissä julkaistiin enemmän kotimaan tilanteesta, sekä lääkintöhallitus heräsi taudin aiheuttamiin ongelmiin. Toinen aalto oli tilastollisesti ensimmäistä selkeästi pahempi ja ensimmäinen aalto saikin merkityksen Linnanmäen mukaan ”tappajainfluenssan alkusoittona”.³³ *Kaleva* julkaisi *Helsingin Sanomia* enemmän tunteita herättäviä uutisia. Kuitenkin uutisoinnin tyyli säilyi edelleen samana, tilastotietona, jolla kerrottiin vain faktat sen enempää tautia suurentelematta. Toisen aallon aikana niin lääkintöhallitus kuin yksittäiset henkilötkin julkaisivat sanomalehdissä myös espanjantaudin hoito-ohjeita. Paniikkia ei haluttu aiheuttaa tai osoittaa syyttävällä sormella ketään, toisin kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa kerrottiin jo kauhutarinoita orvoiksi jääneistä lapsista sekä syytettiin hallitusta huonosta valmistautumisesta ja viivyttelystä.³⁴ Espanjantauti tuntui olevan pienin uuden valtion ongelmista, mikä näkyi myös uutisoinnissa. Tautia koskevat uutiset sijoitettiin usein reunapalstoille, kun suuren tilan keskeltä vei esimerkiksi uutisointi Suomen tulevasta hallitusmuodosta, tai Saksan poliittisesta tilanteesta.³⁵ Näin *Kaleva* ja *Helsingin Sanomat* tukivat vasta muotoutuvaa hallitusvaltaa.

Toisen aallon alussa uutisoitiin Ruotsin prinssin kuolleen espanjantaudin aiheuttamiin komplikaatioihin. Tapauksesta uutisoi ensimmäisenä *Helsingin Sanomat* 21.9.1918, vain päivä prinssin kuoleman jälkeen.³⁶ Myös *Kaleva* uutisoi tapauksesta pari päivää myöhemmin. Ruotsin tilanne puhutti koko toisen aallon ajan varsinkin *Helsingin Sanomissa*, mutta sen rinnalle alkoi nousta myös juttuja Suomen tilanteesta. Vaikka Ruotsissa ei tiettävästi ollut paljon Suomea pahempi tilanne, varsinkin Ruotsin toimista

³² Mäkelä 2007, 339.

³³ Linnanmäki 2005, 98.

³⁴ Hume 2000, 903–904.

³⁵ Esim. HS 14.10.1918, jossa uutisoidaan Suomen tulevan kuninkaan tilanteesta.

³⁶ HS 21.9.1918.

espanjantautia vastaan uutisoitiin usein. Ruotsalainen lääkintöhallituksen asiantuntija oli todennut:

”Mikään kulkutauti ei ole vaatinut yhtä monta uhria sitten 1800-luvun puolvälin koleraepidemioiden.”³⁷

Myös Suomessa todettiin toisen aallon aikana taudin olevan ”täydellisen epideeminen”.³⁸ *Helsingin Sanomien* perusteella Ruotsi yritti tehokkaammin estää taudin leviämistä kuin Suomi. Ruotsissa julkisia tiloja suljettiin ja tapahtumia peruutettiin, myös yliopistojen sulkemista harkittiin ja kutsuntoja lykättiin.³⁹ Suomessa yritettiin herätä toisen aallon aikana toimintaan ja lääkintöhallitus julkaisi listan tapahtumista ja paikoista, joita tulisi välttää tartunnan leviämisen ehkäisemiseksi.⁴⁰ Nämä samat ohjeet julkaistiin myös 1919 sekä vielä uudestaan 1920 otsikolla ”Espanjantaudin levenemisen ehkäiseminen”⁴¹, mutta parhaiten ohjeet nousivat esille juuri toisen aallon aikana. Esimerkiksi elokuvateatterit tulisi sulkea ja markkinoita tulisi välttää. Näihin määräyksiin palattiin aika-ajoin koko pandemian ajan, ja kieltoja astui hetkellisesti voimaan, mutta niiden tehokkuus vaihteli. Ehkä yleisin oli koulujen sulkeminen hetkellisesti, usein siitä syystä, että suurin osa oppilaista ja opettajista oli sairaana.⁴² Suomen toimintamallia kuvaa hyvin *Kalevassa* 1920, eli neljännen aallon aikana, julkaistu uutinen, jossa todetaan, että ”hommiin pitäisi ryhtyä”.⁴³ Toiminta jäi usein valitettavasti vain teoriatasolle resurssipulan, kuten lääkärien ja sairaanhoitajien vähäisyyden takia.⁴⁴ Sanomalehdissä julkaistut keinot espanjantaudin hillitsemiseksi jäivät usein ilman toimeenpanijaa.

Lääkintöhallituksen lisäksi myös yksittäiset lääkärit heräsivät toisen aallon aikana toimintaan. Esimerkiksi lääkintöneuvos Konrad Reijo Waaran (1853–1936) kirjoitus espanjantaudin oireista ja hoidosta julkaistiin *Helsingin Sanomissa*. Myös *Kalevassa* julkaistiin samankaltainen juttu, mutta kirjoittajan nimeä ei mainittu. Reijo Waara kirjoitti muun muassa siitä kuinka espanjantautia oli hyvä ennaltaehkäistä käsien pesulla, ulkoilulla ja sairaiden eristämällä terveistä. Eristäminen nähtiin hyvin

³⁷ *Kaleva* 9.10.1918.

³⁸ Linnanmäki, 2005, 100.

³⁹ HS 14.10.1918.

⁴⁰ HS 19.10.1918.

⁴¹ Linnanmäki, 2005, 193.

⁴² Linnanmäki 2005, 194–195.

⁴³ *Kaleva* 26.2.1920.

⁴⁴ Linnanmäki 2005, 212–213.

tärkeänä, aikana jolloin monta ihmistä saattoi pakkautua asumaan pieneen kerrostaloasuntoon tai pirttiin.⁴⁵ Reijo Waara luetteli myös taudin tavallisimmat oireet ja kuinka taudista parantuisi nopeasti, kuten esimerkiksi pysymällä lämpimänä ja ottamalla aspiriinia varsinkin iltaisin. Hätiköidä ei missään nimessä saanut.⁴⁶ Toisen aallon aikana tuli lehdissä vastaan myös uutisia lääkkeen kehittämisestä espanjantautiin ja sen jälkitautilien helpottamiseksi, kampanjoitiin alkoholin käytön puolesta, sillä sen pitäisi lisätä vastustuskykyä, sekä tutustuttiin espanjantautiin pakinoiden avulla.⁴⁷ Näitä uutisjulkaisuja näkyi varsinkin *Kalevan* sivuilla. *Helsingin Sanomat* otti kansainvälisemmän ja hieman ”virallisemmän” kannan, vaikka pakinoita julkaistiin myös sen sivuilla. Yleisesti ottaen uutisointi säilyi hyvin tilastollisena ja vain vähän huomiota herättävänä koko toisen aallon ajan.

⁴⁵ Linnanmäki, 2005, 136.

⁴⁶ HS 12.10.1918.

⁴⁷ *Kaleva* 16.10.1918; *Kaleva* 6.11.1918 (lääkekehitys espanjantaudin oireisiin); HS 7.11.1918 (vetoamus alkoholin käytön puolesta); *Kaleva* 8.10.1918 (päivän pakina).

3. Uutisten määrä kasvoi viimeisissä aalloissa

Vaikka toinen aalto oli ollut tartuntaluvuiltaan vakavin, ei sen uutisointi silti yltänyt kolmannen aallon tasolle. Toisen aallon aikana, syksyllä 1918, uutisia esiintyi tasaisesti noin kahden päivän välein, kun taas kolmannessa aallossa, varsinkin huhtikuussa 1919, samassa lehdessä saattoi olla parikin uutista espanjantaudista.⁴⁸ Kolmas ja neljäs aalto toivat mukanaan uutisointiin myös enemmän monipuolisuutta. Uutisten teema säilyi lähes samana, se oli edelleen tilastollinen ja informatiivinen, mutta toisen aallon aikana lehtien sivuille päätyneet neuvot, satiirit ja pohdinnat jäivät ja nousivat yhä useammin uutisten teemaksi. Aaltojen välissäkin espanjantauti ei painunut täysin unohduksiin, vaan molemmissa sanomalehdissä pohdittiin esimerkiksi mikä espanjantauti oikeastaan oli, miten se levisi ja miten sitä voitaisiin ehkäistä. Espanjantautia verrattiin myös muihin sairauksiin, kuten koleraan, niin aaltojen aikana, kuin niiden välissä.⁴⁹ Jos omituisia uusia sairauksia puhkesi, kuten *Kalevan* mukaan maaliskuussa 1919 Itävallan Wienissä puhjennut ”Wienin tauti”, verrattiin sen vakavuutta espanjantaudin vakavuuteen.⁵⁰ Voitiin olettaa, että kaikki olivat jo tietoisia espanjantaudista, joten siihen oli helppo verrata tunnettuja ja tuntemattomia sairauksia.

Kolmas ja neljäs aalto saivat enemmän uutisointia ja mediahuomiota, mutta uutisten kokonaiskuva säilyi silti lähes samana. *Kalevassa* espanjantaudin uutisointi väheni huomattavasti hetkellisesti kolmannen aallon aikana. Suurin osa uutisista oli tiedotteita, joissa kerrottiin ilman sen isompia tunteita herättämättä tietyn paikan, esimerkiksi Helsingin tai Tukholman, tartuntaluvut. Näihin tiedotteisiin saatettiin välillä lisätä myös kuolleisuusluvut.⁵¹ Tiedotteisiin olen laskenut kuolinilmoitukset, sekä lääkintöhallituksen viralliset hoito-ohjeet.⁵² *Helsingin Sanomissa* espanjantautiin liittyviä tiedotteita julkaistiin kolmen vuoden ajalta yhteensä 187 kappaletta (64 % tiedotteista) ja *Kalevassa* 104 kappaletta (36 % tiedotteista). Tämä tekee yhteensä 291 kappaletta. Tunteita herättäviä uutisia, eli sellaisia, joissa lukijan tunteita espanjantautia ja sen uhreja kohtaan yritettiin nostaa pintaan, oli huomattavasti vähemmän. Näillä uutisilla yritettiin varsinkin viimeisessä aallossa saada lukijat myös toimimaan, kuten lahjoittamaan avustuksia. Tähän kategoriaan laskin muun muassa kauhutarinat, pakinat, sekä päivän

⁴⁸ Esim. HS 15.4.1919, jolloin lehdessä julkaistu kaksi uutista espanjantautiin liittyen.

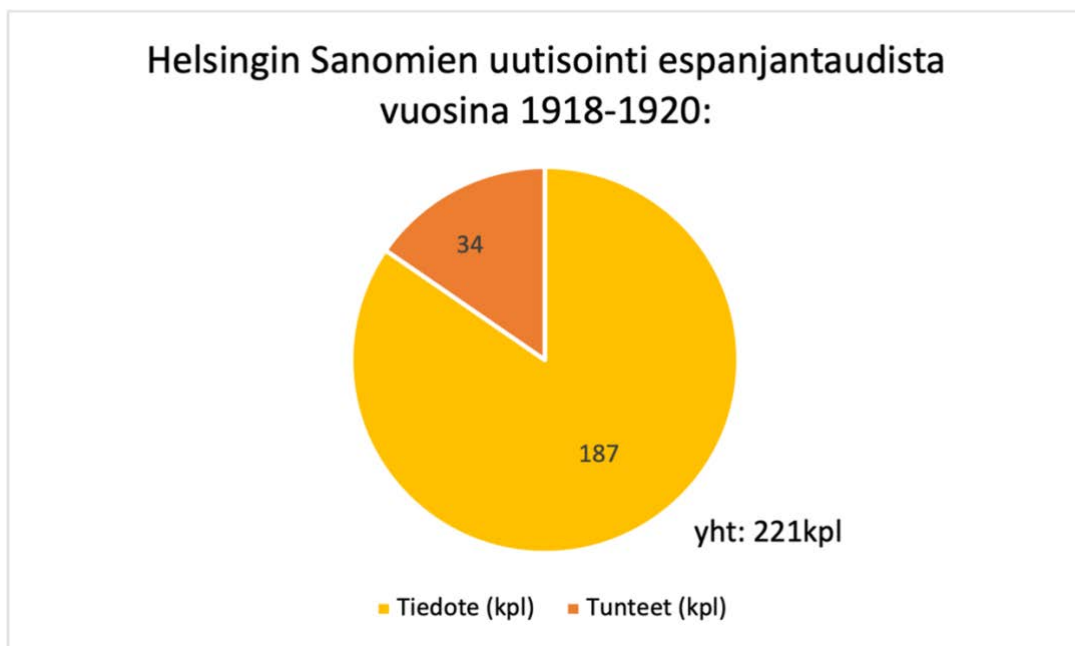
⁴⁹ *Kaleva* 9.10.1918.

⁵⁰ *Kaleva* 17.3.1919.

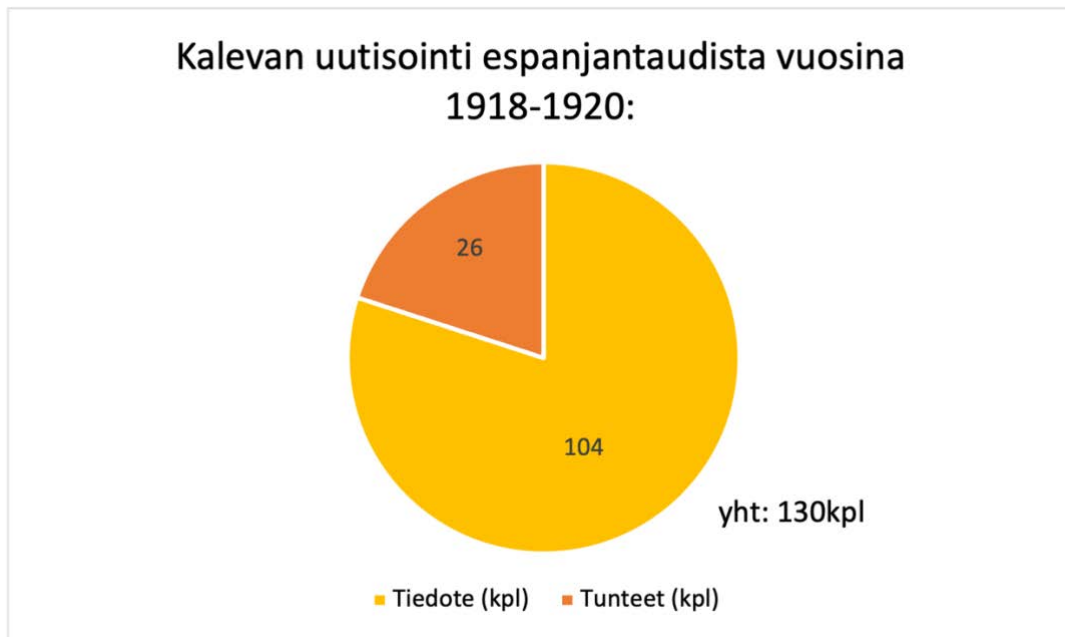
⁵¹ Esim. HS 12.4.1919.

⁵² Esim. HS 29.3.1919.

kuvat, jotka käsittelivät espanjantautia.⁵³ Tunteita herättäviä julkaisuja kertyi *Helsingin Sanomille* 34 kappaletta (57 % tunteita herättäneistä uutisista) ja *Kalevalle* 26 kappaletta (43 % tunteita herättäneistä uutisista). Yhteensä tunteita herättäviä uutisia julkaistiin siis 60 kappaletta. Yllättävästi tunteita herättäviä uutisia julkaistiin *Kalevassa* enemmän vuosien 1919–1920 aikana, vaikka epidemia ei koskenut vahvasti lehden ilmestymisalueen keskusta, Oulua. *Kalevan* kokonaisjulkaisumäärä oli 130 kappaletta (37 % kokonaismäärästä), kun taas *Helsingin Sanomien* 221 kappaletta (63 % kokonaismäärästä). Tässä edellä esitetyt luvut havainnollistettuna vielä diagrammeina:



⁵³ Esim. *Kaleva* 12.8.1918 (kauhutarina); HS 4.4.1919 (pakina); HS 18.3.1919 (päivän kuva).



Kuvioista voi päätellä, että suurin osa julkaisuista oli tiedotteita; kuolinilmoituksia ja espanjantaudin hoito-ohjeita. Diagrammeista näkee myös sen, että *Kalevan* diagrammissa oranssi osuus on suurempi, 25 % kaikista *Kalevan* uutisjulkaisuista, kuin *Helsingin Sanomien*, jonka tunteita herättäneet uutiset ovat 18 % koko määrästä. Käydessäni aineistoa läpi, uutisia kertyi lopulta 351 kappaletta eli 44 kappaletta enemmän kuin Kansallisarkiston hakutuloksia. Tämä ero saattaa johtua esimerkiksi siitä, että hakukone laski vain yhden tai kaksi ilmoitusta sivua kohden, vaikka esimerkiksi mainintoja espanjantaudista kuolinilmoituksissa saattoi olla useita. Nämä 44 kappaletta on siis silmävaraisesti selailemalla löydettyjä uutisia, joka kertoo siitä, että muutama uutinen on varmasti jäänyt tutkimuksen ulkopuolelle. Todennäköisesti huomaamatta jääneitä uutisia on vain vähän, joten niiden vaikutus tilastolliseen jakaumaan lienee pieni. Uutisotsikoista päätellen espanjantaudin aikaan lehdistö piti itseään sekä tiedottajan että vaikuttajan asemassa. Itse espanjantaudin kohdalla tunteilla lukijoihin vaikuttaminen jäi taka-alalle todennäköisesti taudin vakavuuden, ja ehkä myös hataran ja vasta saavutetun yhteiskunnan rauhan takia. Kuten jo todettu, sanomalehdet olivat hallitusvallan puolella, eivätkä sitä vastaan.

3.1 ”Ennenkuulumaton ruumiiden paljous Malmin hautausmaalla.” – kevät 1919

Kalevan ilmestymisalueella, Pohjois-Pohjanmaalla, espanjantauti ei juuri esiintynyt keväällä 1919, jonka takia aiheen uutisointi jäi vähemmälle. Sen sijaan Helsinkiin osuivat kaikki aallot, mutta varsinkin kolmas aalto oli voimakas, joka näkyi myös

sanomalehdissä.⁵⁴ *Helsingin Sanomissa* julkaistujen tilastojen mukaan pahimmillaan yksinomaan Helsingissä sattui viikon aikana 2 409 tartuntatapausta, joista 142 johti kuolemaan.⁵⁵ Linnanmäen mukaan lääkärien tietoon tuli pahimmillaan 5 700 sairastapausta viikossa, mutta nämä tiedot eivät jostain syystä päätyneet sanomalehtiin asti.⁵⁶ Todellisuudessa tapauksia on varmasti ollut tätäkin enemmän, sillä todennäköisesti kaikki eivät päätyneet lääkärin vastaanotolle. Myös Kuusamossa kolmas aalto teki tuhojaan varsinkin tammikuussa 1919, mutta *Helsingin Sanomien* uutisointiin valikoitui silti enemmän Helsingin tilanne kuin Kuusamon. Tähän saattoi olla monta eri syytä kuten tartuntatapauksien määrä ja niiden eriaikaisuus Helsingin ja Kuusamon välillä. Kuusamo oli myös *Helsingin Sanomiin*, että *Kalevaan* nähden kaukana levikkialueen keskuksista, joka on kanssa saattanut olla painotukseen vaikuttava tekijä.

Kolmannen aallon alkumetreillä *Helsingin Sanomissa* esiteltiin ”päivän kuvassa” kasvomaskeja Lontoosta, jossa myös espanjantaudin kolmas aalto oli juuri pahimmillaan. Päivän kuva oli piirros, joka usein esitti jotain ajankohtaista aihetta, ja siihen mukaan oli liitetty lyhyt teksti. Maskeista kerrottiin, että ne ovat nenäkoppia, jotka auttoivat tartuntojen ehkäisyssä ruuhkaisilla Lontoon kaduilla. Näky oli Lontoossa jokapäiväinen ja yleinen, eikä se herättänyt ihmisissä enää huomiota.⁵⁷ Tietävästi maskien käyttö espanjantautia vastaan ei koskaan rantautunut Suomeen, ja se säilyi lukijoiden muistoissa eksoottisena kuvana kaukaisesta ja kiireisestä Lontoosta. Päivän kuvan perusteella ei myöskään Englannissa juuri rajoitettu ihmisten liikkumista, kuten ei Suomessakaan, vaikka kehotuksia siihen suuntaan esiintyikin. Vaikka kotimaan uutisointi olikin lisääntynyt voimakkaasti ensimmäisen aallon jälkeen, ulkomaita koskevat uutiset eivät kuitenkaan kadonneet lehtien, ja varsinkaan *Helsingin Sanomien*, sivuilta. Usein myös ulkomaita käsitellessä taudin voimasta käytettiin sanaa *raivoava*, jota kotimaata käsittelevissä uutisissa vielä tässä vaiheessa näki harvoin. Vaikka tautia saattoikin esiintyä runsaasti jossain päin Suomea, ei siitä tehty samanlaista numeroa kuin taudin esiintymisestä esimerkiksi juuri Lontoossa tai Tukholmassa. Monesti sanomalehdissä esiintyneiden Tukholman ja Kristianian (Oslo) tartunta- ja kuolemantapausten määrät olivat korkeampia kuin esimerkiksi Helsingin. Myös taudin estämiseksi tehdyt toimet olivat uutisten perusteella rankempia kuin Suomessa. Näillä

⁵⁴ Linnanmäki 2005, 101.

⁵⁵ HS 12.4.1919.

⁵⁶ Linnanmäki 2005, 101.

⁵⁷ HS 18.3.1919.

uutisilla haluttiin ehkä rauhoitella lukijoita siitä, ettei tauti olisikaan meillä kovinkaan paha. Tai ainakin maailmalla se oli pahempi.

Kolmas aalto toi mukanaan enemmän tunteita herättäviä uutisia edeltävään vuoteen verrattuna. Maailman ja Suomen poliittinen tilanne oli tasaantumassa, joten julkaisu tilaa riitti tilastojakin isommille uutisille. *Helsingin Sanomat* uutisoi keväällä kuolleisuudesta tilastojen lisäksi muun muassa kuvaamalla tilannetta ruumissaattojen virtana, kun Helsingissä kuolleisuus oli korkeimmillaan.⁵⁸ *Kaleva* taas julkaisi uutisen otsikolla ”Ennenkuulumaton ruumiiden paljous Malmin hautausmaalla”, jossa kerrottiin kuinka Malmin hautausmaalle menevä ruumisjuna ei ole koskaan ennen ollut yhtä pitkä, eikä kaikkia kuolleita ehditty haudata saman päivän aikana.⁵⁹ Samoihin aikoihin *Helsingin Sanomissa* tiedotettiin, ettei ruumisjuna saisi missään nimessä käyttää matkustuskeinona, sillä pelättiin, että espanjantauti tarttuisi menehtyneistä uhreista.⁶⁰ Vaikka tilastot säilyivätkin pääasiallisena uutismuotona, sai uutisointi uutta väriä näistä tunteita, ja hiukan kauhua, herättävistä uutisista.

Alkoholista espanjantaudin hoitomuotona oli julkaistu satunnaisia uutisia jo ihan alusta asti. Esimerkiksi toisen aallon aikaan uutisoitiin brittien korkean espanjantautitapausten määrän johtuvan huonosta vastustuskyvystä, joka taas johtui alkoholin huonosta saatavuudesta.⁶¹ Uutisia alkoi kuitenkin esiintymään useammin kolmannen aallon aikana niin *Helsingin Sanomissa* kuin *Kalevassa*. Tämä johtui osittain siitä, että jo monta vuotta suunniteltu kieltolaki astui voimaan vuonna 1919. Alkoholilla, tässä tapauksessa varsinkin väkevilla alkoholijuomilla kuten konjakilla, uskottiin olevan hoidollista arvoa. Espanjantaudin kohdalla tästä käytiin kiivasta keskustelua aina viimeiseen aaltoon asti. Aiheesta julkaisivat niin toimittajat, satunnaiset kommentoijat kuin lääkäritkin. Lehdissä suoraan vedottiin kieltoain kumoamiseen, koska se esti saamasta lääkkeitä.⁶² Pieniä alkoholiannoksia espanjantaudin hoitomuotona myös kokeiltiin. Marian sairaala Helsingissä sai vuonna 1919 lahjoituksena 20 litraa konjakkia, eli ”elämän vettä” espanjantautipotilaiden hoitoon. Tulokset olivat ei-toivottuja, sillä moni hoitoa kokeillut potilas kuoli.⁶³

⁵⁸ HS 5.4.1919.

⁵⁹ *Kaleva* 10.4.1919.

⁶⁰ HS 11.4.1919.

⁶¹ HS 7.11.1918.

⁶² HS 19.7.1919.

⁶³ Linnanmäki 2005, 201.

3.2 Lappi yhdistävänä tekijänä – talvi 1920

Nykyisen tulkinnan mukaan espanjantaudin viimeinen aalto puhkesi tammikuussa 1920. Epidemiaryypäitä havaittiin ympäri Suomea, huomattavia tapausmääriä oli muun muassa Helsingissä ja Rautalammilla, mutta uutisotsikoihin nousi varsinkin Lapin tilanne. Lappi päätyi uutisotsikoihin siellä vallinneen epidemian poikkeuksellisen rajun luonteen takia. Epidemian luonne, lääkärien, sairaanhoitajien ja lääkkeiden puute, sekä yleinen kärsimys yhdisti myös *Kalevan* ja *Helsingin Sanomien* uutisoinnin. Molemmat julkaisivat nyt ensimmäistä kertaa hyvin samankaltaisia uutisia samasta aiheesta. Neljännen aallon aikana julkaistiin *Helsingin Sanomissa* myös ensimmäistä kertaa kooste monen eri läänin espanjantautitilanteesta.⁶⁴ Ensimmäisen kerran tällainen tiedote julkaistiin 1.2.1920, jonka jälkeen helmikuun aikana niitä julkaistiin lähes viikoittain. Myös *Kaleva* julkaisi samoja tartuntalukuja, mutta ei koko valtakunnan osalta, vaan vain Oulun läänistä.⁶⁵ Tätä ennen toistuvia tartuntalukuja oli lehdestä riippuen julkaistu vain oman levikkialueen keskeisistä osista, eli *Kalevassa* Oulusta ja *Helsingin Sanomissa* Helsingistä, sekä satunnaisesti muualta Suomesta tai ulkomailta.

Samalla tavalla kuin ulkomaiden tilannetta, myös Lapin tilannetta korostettiin uutisartikkeleissa. Molemmille sanomalehdille Lappi oli etäinen ja harvaan asuttu paikka, johon ei ehkä tunnettu samanlaista kiintymystä kuin omaan lähialueeseen. Esimerkiksi samaan aikaan kun Lapin tilanne oli huonontumassa, *Helsingin Sanomat* muistutteli omasta kansainvälisemmästä linjasta uutisoimalla siitä, kuinka Japanissa oli kuollut päivässä 1 700 ihmistä.⁶⁶ Lapin tilanteen edetessä molemmat lehdet julkaisivat tarkkoja kuvauksia siitä, kuinka espanjantaudin kuolleisuus oli kauhistuttava ja kuinka uskottiin, että tauti on ”keuhkoruttoa”, eikä ”puhdasta espanjalaista”.⁶⁷ Vaikka aallon raju luonne järkytti koko Suomea, oli lukijan silti helppo etäännyttää itsensä tästä tragediasta Lapin syrjäisen sijainnin takia. 14.2.1920 *Helsingin Sanomissa* julkaistu uutinen kuvaa hyvin Lapin etäisyyttä muuhun Suomeen. Uutisessa Lapin syrjäseutuja kuvattiin ”lapsipuolen asemassa” oleviksi alueiksi, joista piti huolehtia.⁶⁸ Myös *Kaleva* uutisoi, kuinka Lapissa elettiin alkeellisissa oloissa ja osa väestöstä oli täysin ”luonnontilassa”.⁶⁹

⁶⁴ HS 1.2.1920.

⁶⁵ *Kaleva* 3.2.1920.

⁶⁶ HS 26.1.1920.

⁶⁷ HS 13.2.1920.

⁶⁸ HS 14.2.1920.

⁶⁹ *Kaleva* 21.2.1920.

Apua Lapin syrjäseuduille järjestyi, kun Oulun läänin maaherra Matts von Nandelstadh (1862–1931) perusti *Lapin apua järjestävän toimikunnan*, joka keräsi lahjoituksia, joiden avulla saatiin syrjäseuduille vietyä sairaanhoitajien mukana lääkkeitä ja vaatteita.⁷⁰ Toimikunta muodostui lääkintöhallituksen kehottamana Oulun alueelle, mutta sen varainkeruusta tuli kuuluisa koko Suomessa. Myös vasta valittu tasavallan presidentti K. J. Ståhlberg (1865–1952) lahjoitti 5 000 markan avustuksen Lapin kansan hyväksi.⁷¹ Edeltävänä keväänä C.G.E. Mannerheim (1867–1951) oli lahjoittanut pahasti espanjantaudista kärsivälle Helsingille 15 000 markkaa.⁷² Auttamishalua heräteltiin myös tragediakertomuksilla, joita julkaistiin molemmissa lehdissä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomat* julkaisi kirjeenvaihdon Inarissa työskennelleen lääkärin kanssa, joka kirjoitti hyvin kuvaillen ja sanoja säästelemättä, kuinka huonosti asiat pohjoisessa todella olivat.⁷³

Vaikka *Helsingin Sanomien* ja *Kalevan* linjat yhtenäistyivät neljännen aallon aikana, molemmat säilyttivät myös omat tunnusomaiset julkaisujensa piirteet espanjantaudin suhteen. *Helsingin Sanomat* julkaisi edelleen satunnaisesti tietoja myös ulkomaiden tapahtumista, kun taas *Kaleva* keskittyi enemmän tunteita herättäviin teksteihin. Esimerkiksi neljännen aallon alussa *Kaleva* julkaisi pakinan otsikolla ”Espanjantauti ei tapa tosi suomalaista”, jossa pohdittiin saunomisen ja avannossa käymisen merkitystä espanjantaudin oireiden lieventämisen kannalta. ”Tosi suomalainen” kävi talvisaikaan saunassa ja avannossa, mutta silti kaatui espanjantaudin murtamana vuoteeseen.⁷⁴ Edelleen tauti herätti hämmennystä, sillä ei ollut väliä tartunnan saamisen suhteen, oliko nuori ja terve vai vanha ja sairas.

⁷⁰ Vahtola, 1994, 139.

⁷¹ *Kaleva* 9.3.1920.

⁷² Linnanmäki 2006a, 83.

⁷³ Ensimmäinen kirje: HS 29.2.1920.

⁷⁴ *Kaleva* 28.1.1920.

Lopuksi

Historiaa voidaan jaksottaa monella eri tavalla ja yksi tapa niistä voi olla erilaisten epidemisten, kuolemaa aiheuttaneiden tapahtumien kautta. Tällaisiin tapahtumiin voidaan esimerkiksi laskea 1866–1868 suuret nälkävuodet, jolloin pahimpaan aikaan, vuosina 1867–1868 kuoli 200 000 suomalaista nälkään ja sen aiheuttamiin tauteihin.⁷⁵ Jo pelkästään vuosille annettu nimi, *suuret nälkävuodet*, kertovat hyvin vuosien tarinaa, ja samalla jaksottavat historiaa. Katovuosien tavoin myös taudit voivat jaksottaa historiaa. Monella esimerkiksi *musta surma* vie suoraan ajatukset myöhäiskeskiajan (1347–1351) rutto vuosiin, jonka aikana Euroopan väestöstä saattoi kuolla jopa puolet.⁷⁶ Tarvitaan siis suuren kuolleisuuden lähes maailmanlaajuisesti aiheuttava tauti, jotta se voi määrittellä historian ajanjakson. Sopsisiko siten myös espanjantauti määrittämään ajanjaksoja? Espanjantauti ajanjaksona on mielestäni hieman hankala, koska sen esiintyminen sattui juuri ensimmäisen maailmansodan loppumetreille ja jälkimaininkeihin. Espanjantauti voi kuvata lyhyttä historian ajanjaksoa ensimmäisen maailmansodan jälkeen, mutta siihen sisältyy niin paljon muutakin juuri sodan takia, joka tulisi ottaa aina huomioon. Espanjantauti ei siis mielestäni voi jaksottaa samalla tavalla historiaa kuin nälkävuodet tai rutto, mutta se on hyvin tärkeä ja suuri osa puhuttaessa ensimmäisen maailmansodan lopusta ja sen jälkeisistä vuosista.

Viimeinen omaan aikarajaukseeni mahtuva uutinen espanjantaudista julkaistiin *Kalevassa* 12.4.1920 ja se oli kuolinilmoitus, jonka jälkeen se esiintyi lähinnä mainoskikkana. Espanjantaudissa sanomalehtiä kiinnosti varsinkin viimeisen aallon aikana taudin traaginen luonne. Vuonna 1918 tauti jäi pahasti sisällissodan ja maailmalla ensimmäisen maailmansodan jälkiselvittelyjen varjoon, mutta vuosina 1919 ja 1920 myös espanjantauti sai enemmän huomiota. Vaikka toimista espanjantaudin leviämisen estämiseksi puhuttiin, niitä pantiin harvoin Suomessa käytäntöön. Lähinnä pyrittiin lisäämään sairaanhoitajia, lääkäreitä ja sairaspaiikkoja täynnä olleissa sairaaloissa. Espanjantautia koskevat uutiset saivat varsinkin vuosina 1918–1919 yleensä paikkansa sivun reunasta. Poliitiikka asetettiin herkästi isoksi kokonaisuudeksi sivujen keskelle.

Julkaisijoina *Helsingin Sanomilla* ja *Kalevalla* on omat eronsa ja samankaltaisuutensa. Molemmat ottivat pääasiallisen roolinsa tiedottajina espanjantaudin osalta, vaikka varsinkin *Kaleva* pyrki myös vaikuttamaan lukijaan. *Helsingin Sanomat*

⁷⁵ Häkkinen et al. 1991, 41.

⁷⁶ Kallioinen 2005, 19.

keskittyi enemmän kotimaan ohella myös ulkomaiden tapausten julkaisemiseen, kun taas *Kaleva* uutisoi eniten oman lähialueen tilanteesta. Tämä oli odotettua, sillä *Kaleva* profiloitui jo lehtien valinnassa enemmän paikallislehdeksi. *Helsingin Sanomien* avulla pystyi paremmin seuraamaan koko epidemian etenemistä ensimmäisestä aallosta aina viimeiseen aaltoon asti. Varsinkin suuresti Helsinkiä koetelleen kolmannen aallon kohdalla, keväällä 1919, *Kalevan* uutiset espanjantaudista jäivät vähiin. *Kalevassa* julkaistiin silloin lähinnä satunnaisia kuolinilmoituksia sekä kerrottiin muutama kauhutarina. Vaikka virallisesti espanjantaudin aallot ovat määritelty vasta pandemian hiipumisen jälkeen, näkyivät niiden esiintyminen ja liikkeet selkeästi uutisvirrassa. Silloin kun aallot ovat olleet pahimmillaan, on myös uutisointia ollut usein, lähes päivittäin. Myös aaltojen välissä olevista satunnaisista pienistä taudin ryppäistä saatettiin uutisoida, mutta uutisointi selkeästi väheni tapausten vähentyessä ja kasvoi taas niiden kasvaessa.

Tilastollisesti sekä *Helsingin Sanomissa* että *Kalevassa* julkaistiin enemmän luetteloita ja ilmoituksia espanjantautiin liittyen. Tunteita herättäneet tarinat lisääntyivät loppua kohden, samalla kun lehtien linjat yhtenäistyivät. Uutisia tarkastellessani huomasin, kuinka espanjantautia saatettiin käyttää mainostamisen keinona. Olisikin mielenkiintoista lähteä tutkimaan aihetta paremmin. Kuinka paljon espanjantauti näkyi esimerkiksi sanomalehtimainonnassa ja oliko sillä jotain vaikutusta kuluttajien ostopäätöksiin? Espanjantauti on selkeästi ollut monella tapaa aikanaan ihmisten elämään vaikuttava tekijä, vaikka se vuosien edetessä unohtuikin. Historiankirjoihin jäi ensimmäinen maailmansota, sekä Suomessa sisällissota, sodan jälkeiset vuodet ja niiden tapahtumat, sekä ”kultainen 20-luku”. Tällä taudilla ei lopulta määritelty historian aikakautta, vaikka sillä oli kaikki mahdollisuudet siihen.

Lähdeluettelo

I: Painetut lähteet

Helsingin Sanomat 8.6.1918–11.4.1920.

Kaleva 9.7.1918–12.4.1920.

II: Tutkimuskirjallisuus

Hume, Janice, 2000: ”The ”Forgotten” 1918 Influenza Epidemic and Press Potrayal of Public Anxiety”. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, vol. 77, nro: 4, s. 898–915.

Häkkinen, Antti & Ikonen, Vappu & Pitkänen, Kari & Soikkanen, Hannu, 1991: *Kun halla nälän tuskan toi: miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. WSOY.

Kallioinen, Mika, 2005: *Rutto & rukous – tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa*. Atena.

Linnanmäki, Eila, 2005: *Espanjantauti Suomessa – Influenssapandemia 1918–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Linnanmäki, Eila, 2006a: ”Spanska sjukan i Finland”. *Finska Läkaresällskapets Handlingar*, vol. 166, nro: 1, s. 76–85.

Linnanmäki, Eila, 2006b: ”Historian influenssapandemiat”. *Duodecim*, nro: 122, s. 2023–2031.

Mäkelä, Pentti 2007: *Vuosien 1917–19 kulkutaudit, espanjantauti ja vankileirikatastrofi – Historiallisepidemiologinen näkökulma Suomen väestön korkeaan tautikuolleisuuteen*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, 16/2007.

Vahtola, Jouko, 1994: ”Espanjantauti Suomessa”. Kokoelmateoksesta: *Kulttuuri, Poliitikka, Historia, Lehdistö & Koulutus*. Toimittaneet Arokylä, Aarno & Mällinen, Teuvo & Tähtinen, Peerit. Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva.

Vuorinen, Heikki S., 2006: *Tautinen Suomi 1857–1865*. Tampere University Press.